

Huisraad van een oliiefabrikant

Een foto in woorden

Door Simon Honig Jz

Een van de eerste panden die op het terrein van het buitenmuseum herrezen, was de woning van het fabriekengeslacht Vis in Zandijk. In 2004 wordt het ingericht. Daarbij nemen we het jaartal 1900 als uitgangspunt. We hadden ook kunnen kiezen voor de situatie van 1860, want in dat jaar ging een notaris door het huis en noteerde alles wat er te vinden was. Simon Honig die als kenner van de geschiedenis van de Zaanstreek betrokken is bij het project, keek mee over de schouder van notaris Donker uit 1860.

Pand Zandijk, december 2003

De zesde februari 1860 was voor het gezin van Jacob Vis Pz. uit Zandijk een rampdag. Dan overlijdt namelijk de geliefde vrouw des huizes aan de complicaties opgetreden in de kraamtijd van de geboorte van haar vijfde kind. Clasina Maria Kuyper was maar 31 jaar oud. Omdat de kinderen minderjarig waren, was de weduwnaar verplicht boedelbeschrijving te laten opstellen om de financiële rechten van de minderjarige erfgenamen te bepalen en vast te leggen.

Zo'n boedelbeschrijving geeft een mooi zicht op het leven en wonen in het sterfhuis. Het is een momentopname, die vooral zo belangrijk is omdat er in die tijd nog geen interieurfoto's gemaakt konden worden. Zo krijgen we het huisraad onder ogen, waaruit vaak ook de plaats van de voorwerpen in de vertrekken is op te maken. De beperking is natuurlijk dat het alleen maar woorden zijn. Er staat bijvoorbeeld 'stoel', maar wat voor stoel is dat dan? Daar staat tegenover dat het een vrijwel volledige lijst van bezittingen is. Bijvoorbeeld ook, wat er in de kasten ligt. Dat krijg je weer niet te zien op

een foto. Er is nog een voordeel. Alle vertrekken komen aan bod. Zo begon de rondgang door het huis van Vis op de zolder en eindigde op het erf in het schuithuis. De notaris kwam achtereenvolgens door de achterzolder, de voorzolder, de logeerkamer, het zijkamertje, de kelder, de gang, de achterkamer, het kantoor, de voorkamer, de slaapkamer, de kleine gang, de keuken, het was-hokje, het erf en het schuithuis. Op deze manier komen we, wanneer we het pand enigszins kennen, de ligging van alle vertrekken te weten.

We zullen de beschrijving van een deel van de vertrekken nader bezien. Met de bovenverdieping zijn we gauw klaar, wat eigenlijk al veel zegt over de mensen van die tijd. Zij gingen heel anders met de beschikbare ruimte om dan wij zouden doen. De ruimten op de verdieping waren bergruimten. Mijn overgrootmoeder Neeltje Mulder schreef in haar jeugdherinneringen - die de tijd tussen 1840 en 1855 beslaan - zelfs dat er bij licht op zolder door de burens direct geïnformeerd werd of alles wel in orde was. Boven gebeurde dus niet veel. Pas vanaf ongeveer 1850 ging men er in de Zaanstreek langzaam toe over op de verdieping slaapkamers te maken met ledikanten, ter vervanging van de bedsteden. Medici berichtten in die tijd dat de tering aan de Zaan, die in alle families veel voorkwam, vooral veroorzaakt werd door het slapen met meerdere personen in bedsteden. Maar bij Jacob Vis sloep iedereen dus nog beneden.

In de vertrekken op de begane grond woonde dus de familie en hier speelde het hele familieleven zich af. De grote kamer aan de achterzijde, naast de keuken was de huiskamer. Van die kamer kunnen we ons een gedetailleerd beeld vormen. De inrichting bestond uit een ronde tafel met twaalf stoelen en een leuningstoel. Op de tafel lag een tafelkleed en er onder stonden acht stoven. Hier was ook een ziekenstoel. Als kastruimte gebruikte de familie een commode, een linnenkastje en een vaste (ingebouwde) kast. Voor de 'vlijtige' huisvrouw was er een werktafeltje, waaraan zij de noodzakelijke herstellingen aan de kleding en haar nuttige en fraaie

handwerken verrichtte. Verder was de kamer aangekleed met een vloerkleed en een daarop liggend tapijt. Er was ook een extra tafeltje aanwezig. Als wandversiering dienden slechts een spiegel en een tweetaal schilderijen. Wat een Spartaanse indruk! Enige aankleding werd verkregen door een schenkketel en de theestof, een waterkaraf met glas en schotel, een Frans porseleinen kop en schotel, twee flacons, twee beeldjes en een schrijfgarnituur. Bovendien vinden we hier nog een etagère met een pijpenstander, een hengselpotje, twee potjes, twee pulletjes, twee souvenirs en een schelband. Voor de rokende huisheer zijn naast de pijpenstander nog een tabakskistje, twee sigarenbusjes, een tabakskomfoor (om de pijp aan te steken) en een luciferdoosje aanwezig.

De voorkamer, die kleiner van oppervlakte was, huisvestte een piano, een linnenkast, een ronde tafel met zes inlegbladen en daarbij zes stoelen en een tweede ziekenstoel. Niet alleen de gezondheid van

Sien, maar ook die van Kopiet (de informele naam van Jacob Pz.) zelf, was volgens de overlevering op momenten nogal 'delicaat'. Hier stond ook een kinderstoel. Voor bij een tafel met zoveel inlegbladen is een aantal van zes stoelen overigens wel erg weinig. Waarschijnlijk waren de stoelen in de achterkamer hetzelfde en dus onderling uitwisselbaar. Ook hier was een werktafeltje. Aan de wand hing slechts een modieuze boekenhanger, waarop enige boeken, die als lectuur van smaak zijn aangeduid. De vloer had ook hier een vloerkleed met een tapijt en een deurkleedje. Hieruit kunnen we opmaken dat er slechts één toegang tot die kamer was. Dat is een verschil met de huidige toestand, wat bij de inrichting van het pand dus een aandachtspunt is. Verder worden genoemd 'alle de glasgordijnen'. Jammer dat de notaris het niet anders heeft opgeschreven, want nu weten we niet hoeveel ramen er waren. We kunnen echter aannemen dat de huidige twee ramen er toen ook al waren. Voor de tijdaanwijzing was er een pendule - de enige klok in huis! De kamer was verder aangekleed met twee mandjes, een luciferdoosje, twee bloembekers, een tabakskomfoor, een vissenkomp, tweemaal twee beeldjes, een asbakje, een nachtlamp, twee sigarenbusjes en een souvenir. Wat zou dat souvenir toch zijn?

In de voorkamer stond ook nog een kachel met toebehoren. In de achterkamer ontbrak deze echter en dat is nu zo'n raadsel in een boedelinventaris. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat het daar in de winter door de felle oostenwind niet warm te stoken was. Achter het woord 'kachel' gaat daarnaast, net als achter vele andere woorden in een boedelinventaris, een wereld schuil. Zo was de stooktijd naar onze begrippen zeer kort: van 1 november tot aan de schoonmaaktijd in het voorjaar, meestal ongeveer half april, maar soms zelfs met Pasen. De kachel was een kolenkachel en wij kunnen ons bijna niet meer voorstellen hoe vervuilend het stoken van die kachels is geweest.

Er werd zoals gezegd niet op zolder geslapen, maar er was wel privacy. In de slaapkamer, het vertrek waar het bezoek slechts uit intimi zal hebben bestaan treffen we - heel modern - een ledikant met behangsel, een hemelbed dus. In dit ledikant lagen een matras gevuld met zeegras, een (veren)bed, een peluw (onderkussen), vier kussens, een watten en een wollen deken met slopen en een stel lakens. Naast het hemelbed was er ook nog een ledikantje met toebehoren, ongetwijfeld voor de pasgeborene. Twee stoelen voor de af te leggen kleding en een wastafel, ook met toebehoren, voor de hygiëne completeerden de inrich-

Jacob Vis Pz. en Clasina Maria Kuyper, 1850

ting. Een spiegel was het enige aan de wanden en op de vloer lag een vloerkleed. Meer zal er ook in deze kamer niet gepast hebben.

Tegenover de voorkamer, aan de andere kant van de gang, was het zijkamertje. Ook hier stond een ledikant met gordijnen en inhoud. Verder een linnenkastje, een slagtafeltje, vier stoelen, een spiegel en een vloerkleed. Ook was er een bedstede met de gebruikelijke inhoud. Als extra zien we hier nog een beddenkwest, waaraan de slaper zich kon optrekken. De bedgordijnen met val geven aan dat het een open bedstee was.

Voor de administratie van de heer des huizes was er een kantoor. Ook hier weer een sobere inrichting met een brandkast, een lessenaar met kruk, een tafeltje, een leuningstoel, nog een lessenaartje en een kastje met diverse boeken. Om de uitgaande brieven vast te leggen was er al - zeer modern - een kopieerpers. Voor de verlichting kon men gebruik maken van twee lampen. Op zakenreis gaan hoorde er toen ook al bij. Hiervoor zijn er drie reiszakken, een reiskoffertje en twee rottingen (rotanstickken). Voor de keuring van de granen en zaden was er een zaadpool. Dat er bij de familie Vis muzikale personen waren, blijkt uit de aanwezigheid van een viool in een vioolkist. Er staat een kachel - iets wat overigens in lang niet alle kantoren aan de Zaan het geval was - en op de vloer de gebruikelijke mat, een vaatje en een verrekijker.

Via het washokje, waar ook het nodige werd gevent, kwam de notaris op het erf. Dat het winter was tijdens het maken van de boedelbeschrijving blijkt uit de voorwerpen op het erf. Zo was er een sneeuwschop. Voor de verwerking van brandhout waren er een zaagpaard, een zaag, een bijl en een asvat. Ook een aantal voorwerpen die voor binnen te vet zijn, zoals een braadpan en een ijzeren kookpan, werd buiten bewaard. Het slijpbord om de ijzeren messen hun onderhoud te geven hing ook daar. Verder wordt een bakaker genoemd, waarmee men drinkwater uit de (niet genoemde) regenwaterbak putte. In de Zaanstreek was - zoals in alle veengebieden - de opvang van regenwater in een grote gemetselde waterkelder noodzaak. In het schuithuis lag een zeilboot met mast, zeil en toebehoren. Dit was het voermiddel voor de Zaanse koopman bij uitstek. Hiermee zeilde Kopiet drie keer per week naar Amsterdam om daar de beurs te bezoeken. Ook voor pleziervaart was het een geliefd vaartuig.

Bij het bestuderen van de boedelinventaris blijven we zitten met de logeerkamer. Die lijkt immers op de begane grond niet meer te plaatsen en moet dus boven zijn geweest. Hier treffen we een ledikant met bekleedsel, een bed, peluw en toebehoren aan. Verder stonden hier een tafeltje, een ronde tafel, een wastafel met toebehoren, een boekenkastje en vier stoelen. Een vloerkleed, een kleiner vloerkleedje en

een spiegel kleedden de kamer verder aan. Bovendien was er een bedstede, die geheel gevuld was en waar nog een paar bedmantels voor de gasten in lagen. De kamerpot stond op het bedsbordje (plankje aan het hoofdeind van het bed) en bedgordijnen en val waren ook hier aangebracht.

De inhoud van de kasten en de waardepapieren maken de inventaris van de notaris nog eens dubbel zo lang. Er was zoals gebruikelijk bijvoorbeeld

een aardige hoeveelheid goud, zilver en juwelen aanwezig; sieraden van de vrouw des huizes. Hieronder bevonden zich geen oorijzer en verdere hoofdsieraden, wat impliceert dat ze een moderne vrouw was die geen ouderwetse Zaanse hoofdtooi meer droeg.

Veel van de boedel moet hier helaas onbesproken blijven. Er zou bij wijze van spreken een boekje te vullen zijn over de hele inhoud en de interpretatie daarvan. Vers water, de plaats in huis van de meid, een slaapkamer en twee bedsteden, stookplaatsen en binnenhuistemperaturen: aan het huis herken je de mensen. ■

<i>Een ruunino dyson dertig Gulden</i>	<i>30</i>
<i>een linnenkledde mathonhyfont bes dertig Gulden</i>	<i>20</i>
<i>een Lafellaken en twee sterretten zes Gulden</i>	<i>6</i>
<i>Zes handdoeken vier kleine katoenen linnen zes Gulden</i>	<i>4</i>
<i>Zes overhemden twee paar mouwen en twee boorden vier Gulden</i>	<i>4</i>
<i>een doos met vier linnen en broeken twee dozen de doeken drie Gulden</i>	<i>3</i>
<i>Zes paar wollen kousen twee in plickens twee paar trachten zes bonde handdoeken drie wollen kousjes</i>	<i>4</i>
<i>een en twee paar handdoeken twee</i>	

■ Fragment van de boedelbeschrijving, 1860

De keuken was het heiligdom van de huisvrouw en de gediensstige, die hier zeker niet ontbrak. Het belangrijkste item wordt als eerste genoemd: het fornuis. Dankzij het werk van de notaris weten we dat de familie Vis geen moderne keuken had waarin alleen maar gekookt werd. Er stond hier een tafel met zes stoelen. We weten nu dus dat de familie hier ook at. We kunnen verder aannemen, dat de hulp aanschoof aan tafel. Er staan namelijk zes stoelen, te weten voor vader, moeder, vier kinderen, waarvan de jongste in de kinderstoel, en de hulp. Ook hier in de keuken was een bedstede en omdat er ook hier gordijnen genoemd worden moet dit een open bedstee geweest zijn. Dit was de slaappleaats voor de inwonende meid.